

інституції держав-членів положень, які б регламентували такі повноваження парламентів.

Лукаш С.Ю., к. іст. н., доц.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ ФУНКЦІЙ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ В СТ. 36 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Відповідно до Конституції і законів України політичні партії, що домоглися зримої на парламентських виборах, відіграють провідну роль як у формуванні ерховної Ради України, так і у реалізації Українським парламентом притаманних їм функцій. Якщо більшість країн Західної Європи є країнами з розвиненою демократією західноєвропейської моделі, то в Україні становлення інституціоналізму, парламентаризму, політичних партій повинно було б системно зрелестися з задачами трансформації суспільних відносин та всебічної одернізації з урахуванням особливостей України. Виходячи з місця і ролі політичних партій відповідно до Конституції і законів нашої держави, це повинно було б відбуватися в рамках політико-правового процесу України.

Обмеженість тез наукового повідомлення не дає можливості навіть побіжно освітлити інституційні, регулятивні, функціональні, культурні та інші складові заданої системи. Всі вони є актуальними і вже тією чи іншою мірою стагали предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У межах тез наукового повідомлення автор обрав для розгляду питання, що системно входить в проблему функцій політичних партій в рамках політичного процесу України. Як являється, три з них закріплені в 36 статті Конституції України: «Політичні партії України сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах». Через них, тобто через виконання вказаних функцій, політичні партії реалізують притаманну їм політико-правову природу.

Незважаючи на те, що Конституцією України політичним партіям відведена провідна роль в політичній системі України, вони тільки «сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян», а не формують і не виражають її. Така інституційна конструкція свідчить про те, що політичні партії певною мірою є політичним «інструментом» в руках народу України, як «носія суверенітету та динного джерела влади» в справі прямого чи опосередкованого формування органів державної влади. Разом з тим функція формування політичної волі громадян передбачає певну незалежність політичних партій. Це пов'язано з тим, що її можна розчленувати на декілька системно пов'язаних між собою інституційних, організаційних та операційних складників. Так, результативній реалізації вказаної функції, як свідчить дослідження, окрім іншого, заважає недооцінка керівництвом політичних партій значення, по-перше, соціологічних досліджень, в тому числі теоретичних. Соціолог В.С.Бакіров з цього приводу зазначав, що, на жаль, влада і соціологія сьогодні не взаємодіють або майже не взаємодіють. Більш того, вони розмовляють зовсім різними мовами, по-друге, досліджень в інших галузях науки, терц за все, - філософії, політичної філософії, філософії права, історії та теорії держави і права, конституційного та інших галузей права, економічної теорії, політології, етнології та багатьох інших. Дослідження, проведені автором, свідчать, що виконання наукових розробок на замовлення керівництвом політичних партій, тобто вченими, які не є членами відповідної політичної партії, не живуть її життям, як правило малоефективні. Вони не дозволяють самотужки підготувати програму,

статут та інші робочі матеріали, необхідні для реалізації такої функції політичних партій як сприяння формуванню політичної волі громадян, а також забезпечити здійснення ефективної партійної роботи взагалі. Підтвердженням цьому були дослідження, що проводилися автором на протязі 2007 – 2009 років. На протязі цього часу автору довелося на запрошення різних ініціативних груп чотири рази брати участь у спробах створення політичних партій, таким чином застосувавши такий метод соціологічного дослідження як спостереження. В кожному разі автор пропонував членам ініціативних груп та їх лідерам сценарій з декількох послідовних актів, що мали готуватися і проводитися за його активної участі. У першому - кожен з членів ініціативної групи та її лідер готують доповіді, в яких було б висвітлено одно-два з перелічених питань: принципи конституційного ладу, конституційно-правовий статус політичних партій в Україні, мета створення даної політичної партії, її стратегічні і тактичні задачі, ідеологічна основа, соціальна база, місце на політичній й ідеологічній авансені України, можливі союзники, опоненти, джерела фінансування, напрямки і вимоги партійного будівництва, конструкція партійного статуту, тощо. У другому – проведення обміну думками у вигляді серії конференцій з залученням науковців – юристів, політологів, соціологів та інших. У третьому - проведення силами ініціативних груп соціологічного дослідження в різних регіонах України з метою, по-перше, перевірки опрацьованих положень з названих питань; по-друге, з'ясування реакції громадян на пропозицію співробітництва ще з однією політичною силою, що переслідує відповідні цілі і ставить перед собою відповідні задачі; по-третє, виявлення слабких місць в діяльності інших політичних партій; по-четверте, встановлення зворотного зв'язку для визначення основних напрямків і форм партійної роботи на всіх рівнях партійної організації, тощо. Випереданий сценарій передбачав також інші акти, що представляли собою закінчену п'єсу. Її співавторами і виконавцями мали стати не тільки члени новоствореної і зареєстрованої в передбаченому законом порядку політичної партії, але й громадяни, чия політична активність була б сформована в тому числі за її сприяння.

В жодному з випадків запропонований сценарій не був реалізований. Ініціативні групи та їх лідери обрали більш легкий шлях, позбавлений корпіння над книжками, організації та проведення конференцій, круглих столів, семінарів та багатьох інших кропітких заходів теоретичного, ідеологічного, агітаційного, пропагандистського, організаційного, кадрового спрямування. Бесіди-інтерв'ю з представниками керівних органів та обласних організацій більш ніж тридцяти політичних партій нашої держави, що проводилися в період 2004 – 2009 років, показали, що, наприклад, програмні документи відповідних політичних сил готувалися тільки для реєстрації. Політолог Вікторія Підгорна зазначає: «У нас взагалі проблема з програмами партій. Вони носять формальний характер, їх неможливо виконати буквально. Це дуже погано, тому що в нормальних країнах перш ніж партія виходить на вибори, все прописується до цифр, розрахунків. У нас такої культури немає...».

На жаль, як уявляється, наша культура все більше починає характеризуватися тим, що принципи й елементи ринкових відносин починають переноситися у ті сфери, де вони ніяким чином не можуть бути. Для деяких майбутніх політиків, за наявності грошей, набагато легше купити програму політичної партії та інші документи, що необхідні для реєстрації, ніж реалізувати

політико-правову природу політичної партії. А останнім часом все більшого розповсюдження набуває практика купівлі вже зареєстрованих політичних партій. Політолог В.Корнілов підкреслює, що деякі партії і створюються саме для того, щоб їх продати (3). Створені таким чином політичні партії стають не стільки відносно незалежними від суспільства для реалізації функцій сприяння формуванню політичної волі громадян, скільки практично відірваними від нього. Три цьому вони переслідують свої вузькі інтереси.

Дослідження, що були проведені автором в березні – жовтні 2009 року опитано 660 респондентів в Києві, Львові, Одесі, Харкові і Черкасах), показали, що трохи більше 50% опитаних тією чи іншою мірою, залежно від регіону і джерел інформації, знають або чули про існування чи діяльність близько 20 політичних партій з 176, що зареєстровані Міністерством юстиції України. Разом з тим, лише 3,3% опитаних впевнені, що політичні партії, які представлені у Верховній Раді України, виражають інтереси Українського народу і тільки 1,7% опитаних вірять у те, що народні депутати – члени політичних партій, керуються у своїй діяльності нормами Конституції і законів України. Проведене дослідження дає підстави зробити висновок про те, що політико-правова природа багатьох політичних партій такої держави є істотно викривленою. Вони поки що не в змозі на всіх етапах політичного процесу повною мірою реалізувати притаманні їм функції.

Чапала Г.В., к. ю. н., ст. наук. співроб.

ДО ПИТАННЯ ПРО УТОЧНЕННЯ ЗМІСТУ ФЕНОМЕНУ ДЕМОКРАТІЇ У СВІТЛІ ЕЛІТИСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ВЛАДИ

Складність та багатоаспектність феномена демократії у відомій мірі виправдовує відсутність у вітчизняній і зарубіжній літературі єдиного або хоча б більш-менш однорідного уявлення про неї, її поняття, сутність та зміст. Широкої можливості для довільного тлумачення цього терміну обумовлені також і тим, що в сучасну епоху, - «епоху демократії», не було й немає такої держави, або правлячого режиму, які б не відносили себе до народних, демократичних, таких що діють від імені усіх своїх громадян та в їх інтересах. У зв'язку з цим, особливий інтерес представляє аналіз форм інституціоналізації демократії у контексті визначення її співвідношення із феноменом публічної влади. Відомими є традиційні підходи до розуміння демократичних форм організації влади, коли демократія розглядається як форма правління в державі, при якій управління державою здійснюється народом або безпосередньо, або опосередковано, через обраних представників. Таке розуміння є найбільш поширеним, адже воно цілком відповідає буквальному перекладу з давньогрецької (*demos* - народ, *cratos* - влада), власне як і більш розгорнутому класичному визначенню демократії, як правління народу, обраного народом і заради народу, яке свого часу дав американський президент А. Лінкльн у відомій Геттисбургській промові (1863 р.). Водночас, практика реалізації владних повноважень не лише в Україні, але і в країнах, що досить давно декларують власні демократичні цінності свідчить про те, що феномен влади в суспільстві передбачає значно більш складні механізми соціальної організації та взаємодії, аніж просте делегування народом усієї повноти належної йому від природи влади своїм «представникам». Відсутність єдиної теорії демократії лише підтверджує неоднозначність відповідної проблеми. На сьогоднішній день можна нарахувати

понад 550 трактувань демократії. Подібна довільність у вживанні поняття «демократія» і сама різноманітність трактувань її сутності спонукає окремих авторитетних учених зробити висновок, що демократія - це «поняття, яке рішуче не піддається визначенню». Таке занадто широке розуміння навряд чи може бути виправданим, адже у науковому сенсі воно виглядає непродуктивним. Значною мірою відповідна «розмитість» феномена демократії на нашу думку обумовлена й тим, що у багатьох випадках в нього вкладається «ідеальний» зміст, який має досить мало спільного із державно-правовою реальністю. Як наслідок, значення відповідного терміна досить часто низводиться лише до ефективного засобу маніпуляції суспільною свідомістю, що в умовах відсутності досконалих критеріїв оцінки, є більше ніж можливим.

На недоліки, пов'язані зі складністю практичної реалізації основних ліберальних догм, щодо суспільного договору та невідворотності політичного прогресу свого часу вказували класики теорії еліт. Так, основоположник відповідної теорії Г. Моска вже у своїй першій класичній роботі «Теорія правління та парламентське правління» (1884 р.) обґрунтовував позицію, згідно якої, організована енергійна меншість у суспільстві, як правило, нав'яже власну волю розрізненій пасивній більшості. Ця меншість формує особливий клас («політичний клас», що і бере на себе владу). Через відзначену закономірність такі поняття як свобода, рівність та братерство дослідник розглядав як гучні, але практично нездійснені лозунги.

Цікавим є те, що відповідний підхід формувалася в умовах, досить схожих на сучасну Україну, що намагається розбудувати громадянське суспільство з тим, аби відчутти смак справжньої демократії. У суспільній свідомості Італії кін. XIX – поч. XX століття також укріплювалось оптимістичне уявлення «ліберального» XIX ст. про те, що сфера політики стає масовим надбанням завдяки розширенню виборчого права, зростанню освітнього рівня населення. Не втратили актуальності зауваження Г. Моска відносно парламентарної демократії. Тоді він відзначав, що для депутатів все більшу роль відіграють групові та особисті інтереси, за умов якщо добробут держави можна примирити з їх власною користю; некомпетентність багатьох законодавців прикривається нескінченними виступами, що перенасичені пустою риторикою; особисті якості парламентарів багато в чому визначаються інституціональними недоліками парламентської системи, її моральною ущербністю, яка зводила за правило інтриганство, плутовство, корупцію.

Подібний стан речей, а саме відокремлення правлячої еліти та керованої більшості, на думку Моска є об'єктивно невідворотним, оскільки навіть якщо припустити, що невдоволення має призвести до повалення правлячого класу, то неминуче виявиться інша організована меншість, яка прибере на себе місію правлячого класу. У протилежному випадку будь-яка організація та будь-яка соціальна структура була б приречена на розпад. Таким чином, результатом революційного руху має у випадку його перемоги стає лише зміна однієї правлячої меншості на іншу, яка досить швидко трансформується за зразком поваленого правлячого класу. В результаті стає очевидним, що за Моска будь-яка влада, навіть в умовах демократичного політичного режиму, все одно фактично залишається аристократичною.

Співзвучно із розглянутою позицією, питання ротації політичних еліт розглядаються у працях іншого не менш відомого політичного мислителя – В. Парето, що сформулював основні положення концепції «циркуляції еліт». Останній

странстве, культурную идентичность, персональную идентичность, необходимое для преодоления тревоги, страха и стрессов.

В самом общем виде под глобализацией понимают процесс, который приводит к всеобщему, всемирному связыванию социальных структур, институтов и культур под эгидой Запада и США (И. Валлерстайн). Согласно мир-системному подходу – глобализация – это периодический геостратегический процесс, наподобие прилива и отлива. Не претендуя на перечень всех особенностей, которые, характеризуют социальную жизнь людей личности в условиях глобализации, выявим некоторые тенденции, которые, по мысли многих исследователей, можно считать побочным продуктом глобализации.

Во-первых, в мировом сообществе сегодня происходят радикальная трансформация общества, их социальной структуры и социокультурного кода. В эпоху “постмодерна” сущность человека отчуждается уже не в социальную, а в виртуальную реальность. В виртуальной реальности любого рода человека имеет дело не с вещью (располагаемым), а с симуляцией (изображаемым). “Высокая” и “низкая” культура поменялись местами. Снижаются объективно значимые системы стратификации, обязательные способы жизни, место традиций занимают стили, жизненные формы свободно выбираются. [4, с. 125-128].

Во-вторых, исследователи виртуальной среды отмечают, что Интернет представляет новые возможности принадлежности к социальным группам. Сетевая коммуникация, благодаря анонимности, безопасности, даёт возможность создать сетевую идентичность, достигая виртуального упреждения впечатлениями о себе [1, с. 78]. Но наряду с этим, Интернет диктует развитие новых форм социального контроля, появления новых контрольных санкций и новых способов социального взаимодействия.

В-третьих, идентичность в постсовременных обществах – не одномоментный и беспроблемный процесс, он предстаёт как ряд дилемм самоопределения. Гидденс выделил четыре таких проблемы: унификация-фрагментация; беспомощность (отсутствие возможностей) – многообразие возможностей; наличие устойчивых авторитетов – самоопределение в условиях их отсутствия; опора на индивидуальный опыт – стандартизированное уподобляемое товарному рынку поведение.

Глобализация усиливает процессы фрагментации, многообразие возможностей, самоопределение в отсутствие авторитетов и стандартизированное квазирыночное поведение [2, с. 54].

В-четвертых, кризис идентичности, логично сопровождающий транзитивный период, у нас превращается в травматическую идентичность. В результате резких изменений, демографические, структурные,

культурные травмы деформируют социальную жизнь посткоммунистических стран, создают травматические идентичности [3].

Таким образом, глобализация вызвала и углубляет кризис идентичности. В этих условиях проблема выхода из кризиса идентичности может решаться разными путями: 1) осуществляется путем мобилизации всех возможных ресурсов социального, культурного и финансового капитала; 2) происходит как пассивное приспособление к быстро меняющемуся миру, бегство людей от травмы в пассивность, покорность, маргинальность; 3) выбирать новые формы идентичности, если ранее избранная идентичность потеряет ценность.

В условиях глобализации перед человеком постоянно встает задача сохранения и воспроизводства самоуважения, образа самого себя в условиях подвижной реальности, при возможных и реальных разрушениях идентичности.

Література: 1. Мальковская Н.А. Профиль інформаційно-комунікативного общества (обзор зарубежных теорий) // СОЦИС. – 2007. – № 2. – С. 76-84. 2. Федотова Н.И. Кризис идентичности в условиях глобализации // Человк. – 2003. – № 6. – С. 50-58. 3. Соціокультурні ідентичності та практики / За ред. А. Ручки. – К: Інститут соціології НАН України, 2002. – 315 с. 4. Тоффлер Е. Шок будущего: Пер с англ. – М: ООО Изд-во АСТ. – 2002. – 557 с.

Колісник В.П.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРІБІТНИЦТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Поглиблення глобалізаційних процесів стимулює розширення міжнародного співробітництва, спричиняє взаємне проникнення та всебічний взаємний вплив соціально-економічних, політичних і культурних систем різних цивілізацій, сприяє порозумінню між ними. Навіть традиційно консервативні суспільства змушені враховувати загальносвітові тенденції, міжнародний поділ праці, інтенсифікацію інформаційного обміну та могутній вплив численних інформаційних потоків, істотно зрушення в індивідуальній свідомості. Разом з тим глобалізація містить у собі певну небезпеку, значні потенційні ризики та виклики, які можуть істотно позначатися на національній безпеці держави, на рівні її гарантованості, а також на усталеності та динаміці розвитку суспільства.

Залишитися осторонь від процесів глобалізації навряд чи вдасться жодній з світових держав навіть за умови величезного бажання її лідерів та намагання створити могутню систему протидії цим процесам. Саме тому українські політики уже сьогодні, розробляючи модель удосконалення певної системи (починаючи від мережі шляхів сполучення та

транспортних коридорів і закінчуючи адміністративно-територіальною реформою), мають враховувати, що навіть незначне зволікання з проведенням реформ може створити значні перешкоди на шляху взаємовигідного співробітництва або навіть унеможливити його подальший розвиток.

Конституційні приписи зобов'язують усіх суб'єктів, які долучаються до процесів розробки й затвердження основ зовнішньополітичної діяльності, а також до безпосереднього її здійснення виходити передусім з потреб забезпечення національних інтересів та національної безпеки України, здійснювати заходи, спрямовані на встановлення, підтримання, розвиток та інтенсифікацію взаємовигідного співробітництва з іншими державами та міжнародними організаціями. Це означає, що і глава держави, і парламент, і уряд, і окремі урядовці, дипломати та інші посадовці мають розглядати будь-яке міжнародне спілкування, будь-які міжнародні, міждержавні та міжурядові переговори й контакти, проекти договорів і угод, а також укладені та чинні договори й угоди, що потребують пролонгації, перш за все під кутом зору можливої безпосередньої вигоди для держави, отримання нею певних переваг та здобутків чи вигоди, на яку можна очікувати у майбутньому. При цьому ні політичні амбіції, ні політичні симпатії чи антипатії не повинні ставати на заваді об'єднанню зусиль різних політичних сил для забезпечення національних інтересів та національної безпеки України.

Проте всупереч вимогам Конституції України посадовці відверто демонструють численні приклади нехтування національними інтересам держави. Це, зокрема, підписання відверто не вигідних та кабальних угод щодо поставок і транспортування газу (коли попри наявність підписаних угод на кілька років наперед ціни були змінені непропорційно: вартість газу підвищилася майже вдвічі, а збільшення вартості транспортування газу складало лише близько 40 відсотків). Згодом посадовці пішли на ще більш дивні поступки: ціна газу знову істотно зросла, а вартість транспортування залишилася незмінною. Не менш дивно видається й відмова посадовців пов'язувати збільшення вартості газу з умовами оренди земельних ділянок для використання іноземними військовими формуваннями, що знаходяться на території України військових баз. Особливо з урахуванням того, що пряма залежність між вартістю на енергоносії та низькою орендною платою для російських військових об'єктів визнавалася офіційно обома сторонами ще в середині 90-х років. Тому фахівцям та політикам варто було б лише нагадати про це в процесі переговорів, що могло стати додатковим аргументом в процесі обстоювання інтересів України.

Не менш важливим у цьому контексті є усунення перешкод, що виникають на шляху взаємодії між державами. Визнання партнерства між Україною та Російською Федерацією стратегічним, а також апеляція до спільних духовно-культурних коренів, спільної історії та православ'я не виключає наполегливості та рішучості у відстоюванні національних інтересів під час загострення територіальних спорів (як це сталося навколо о. Тузла та о. Зміїний), у процесі делімітації спірних ділянок Державного кордону України як передумови взаємовигідного міжнародного співробітництва (особливо в Азовському морі та Керченській протоці).

Суттєвим чинником, що істотно зашкодив міжнародному іміджу України у 2006 р., стала штучна політизація ситуації навколо міжнародних військових навчань, коли український парламент не надав згоди на перебування на території держави іноземних військових підрозділів для участі у військових навчаннях (хоча протягом попередніх десяти років такі навчання проводилися на території України щорічно). Більше того, деякі місцеві ради, виїшовши за межі своїх повноважень та піддаючись мітинговим пристрастям, фактично виступили проти продовження співробітництва у військовій сфері, яке є вигідним перш за все саме для України. При цьому окремі посадовці та політики навіть хизувалися своєю позицією, демонструючи своє невігластво та власну непослідовність. Хоча, наприклад, інтенсивність міжнародного військового співробітництва Російської Федерації, яка планувала у 2006 р. провести з Північноатлантичним альянсом понад 40 спільних заходів (серед яких шість на території Росії), є набагато вищою. Однак це не викликало ні масових акцій протесту, ні схожої реакції органів місцевого самоврядування чи органів влади суб'єктів федерації.

Українській політичній еліті не вистачає усвідомлення сутності та змісту національних інтересів держави, розуміння усіх ризиків та викликів, які несе в собі глобалізація, а громадянам – прискіпливості та вимогливості до представників еліти, які досить часто гіперболізують вигадані, уявні та удавані загрози, не помічаючи при цьому реальних перешкод, що виникають на шляху взаємовигідного міжнародного співробітництва, та відволікають від них суспільство.